

LEXICONORDICA

LEXICONORDICA

27 · 2020

KONTROVERSIELLA ORD
I NORDISKA ORDBÖCKER

NORDISK FÖRENING FÖR LEXIKOGRAFI

LexicoNordica 27 · 2020

Kontroversiella ord i nordiska ordböcker

Huvudredaktörer

Sturla Berg-Olsen

Anna Helga Hannesdóttir

Redaktionskommitté

Anna Braasch

Kjetil Gundersen

Lennart Larsson

Harry Lönnroth

Ásta Svavarsdóttir

© 2020 LexicoNordica och författarna

Omslag och sättning: Laurids Kristian Fahl

Tryckt hos: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trycks med ekonomiskt stöd av

Nordplus Nordens Språk

Nordplus

ISSN 0805-2735

ISSN 1891-2206 (online)

Innehåll

Sturla Berg-Olsen & Anna Helga Hannesdóttir
Kontroversiella ord i nordiska ordböcker9

Tematiska bidrag

Torben Christiansen
Inklusion og eksklusion i ordbøger
– set fra et slangperspektiv..... 17

Ruth Vatvedt Fjeld
Om dokumentasjon av bannevokabular
i *Norsk banneordbok* 35

Knut E. Karlsen & Dagfinn Rødningen
Varemerkeord i ordbøker 57

Gunn Inger Lyse & Terje Svardal
«Den raude rase» og «negerfolk»: kontroversielle ord
i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*77

Stellan Petersson & Emma Sköldberg
Beskriva utan att diskriminera. Representation av
könsidentitet och sexuell läggning i *Svensk ordbok*97

Ásta Svavarsdóttir & Halldóra Jónsdóttir
Kontroversielle ord i purismens land.....117

Lars Trap-Jensen

Inklusion eller mindretalsdiktatur? Om politisk korrekthet, minoritetshensyn og leksikografisk deskriptivisme i *Den Danske Ordbog*.....137

Icke-tematisk bidrag

Mikkel Ekeland Paulsen

Svartsjuk tankelesing på vandresafari – en modell for bedømmelse av sammensatte ords gjennomsiktighet.....161

Recensioner

Erik Bäckerud

Bokmålsordboka och Nynorskordboka i en behändig app..... 187

Jógvan í Lon Jacobsen

Refleksjoner over en ny grønlandsk-færøsk ordbog og en kommende færøsk-grønlandsk ordbog 199

Annika Karlholm

Synonymer.se – Sveriges mest användbara ordbok?213

Ole Kristian Våge

Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen: en termbase i ordbok-klær eller en ordbok i term-fjær?..... 229

Meddelanden*Pär Nilsson*

Rapport från styrelsen för Nordiska föreningen
för lexikografi 245

Redaktionellt 251

Inklusion og eksklusion i ordbøger – set fra et slangperspektiv

Torben Christiansen

This paper focuses on the editorial handling of controversial words, primarily in Danish slang dictionaries from 1866 until today. A prescriptive approach in the oldest dictionaries turned into a descriptive approach in the 1950s, although the editors since the 1980s have had more reservations about some slang words. A descriptive approach is also found in modern slang dictionaries for other languages. The official Danish spelling dictionaries however only include a few, potentially controversial swear words.

1. Indledning

Almene ordbøger optager som bekendt langt fra “alle” ord i et sprog. Eksklusion kan ramme ordtyper som sammensætninger, navne og forvanskninger samt sproglige områder som fagord, slang og ord fra indvandrersprog. Valget mellem inklusion og eksklusion af lemmaer kan være begrundet af ordbogens sigte, målgruppe, omfang, forfatterens holdning eller økonomiske ressourcer.

I denne artikel behandler jeg ordbøgers optagelse og behandling af kontroversielle ord, fortrinsvis inden for de uformelle sproglige stillag, dvs. slang og dagligsprog. De undersøgte ordbøger omfatter de generelle danske slangordbøger fra 1866 til den nyeste app fra 2012 med en perspektivering til nutidige slangordbøger for norsk, svensk og engelsk. Desuden undersøges optagelsen af eder, som udgør et delområde af de uformelle stillag, i de officielle danske retskrivningsordbøger.

2. Det aktuelle sproglige debatklima

For at sætte undersøgelsen i perspektiv vil jeg indledningsvis op-ridse det aktuelle sproglige debatklima i Danmark.

Igennem de seneste årtier er mange ord i den offentlige debat blevet kontroversielle (dvs. provokerende eller stødende) i den forstand, at der er blevet sat spørgsmålstejn ved, om man overhovedet bør bruge dem. Dette gælder især for ord, der betegner i visse henseender underprivilegerede grupper som fysisk eller mentalt handicappede, kvinder, misbrugere, lavtlønnede samt etniske og seksuelle minoriteter. Pernille Frost skrev for over tyve år siden, at udskiftning af belastede betegnelser med mere neutrale ikke er noget nyt:

I vores egen kulturhistorie kan vi finde masser af eksempler på at vi systematisk har udskiftet ord på baggrund af vores holdninger, men hidtil har det været en automatik der ikke har haft sprogbrugerens bevågenhed. Så snart en ny betegnelse var indarbejdet, har vi kort efter glemt selve udskiftningen. (Frost 1997:14).

I 2010'erne har der været eksempler på udskiftning af kontroversielle ord i ældre tekster (i en nyudgave af Pippi Langstrømpe *negerkonge* til *sydhavskonge*) eller udeladelse af hele tekster (hos Halfdan Rasmussen digte med *neger* og *hottentot*). Det kan opfattes sådan, at der er en mangel på historisk bevidsthed om udviklingen i sproget og i synet på verden, og at fortidens tekster anses for samtidige med nutiden.

Det er også blevet kontroversielt at klæde sig ud, sminke sig eller spille en person i en gruppe, som man ikke selv tilhører. Senest er brugen af kønsrelaterede ord blevet sat under lup, og det er blevet problematiseret at anvende binære distinktioner som *mand/*

kvinde, dreng/pige og *han/hun*. Identitet kædes af nogle primært sammen med køn, seksualitet, hudfarve og religion, mens fokus tidligere især har været på økonomiske og sociale forhold.

Den sproglige sensitivitet er paradoksalt nok steget, samtidig med at der bandes mere i aviser (Rathje 2010:7), og *fuck* og skældsord som *luder* og *bøsse* bruges hyppigt. Både det offentlige rum og de sociale medier er blevet mere seksualiserede, hvorimod der ses en stigende individuel kropslig blufærdighed i situationer, hvor man er sammen med andre i den virkelige verden, fx i omklædningsrum, måske som følge af en perfektionskultur.

Kaj Bom skrev midt i 1950'erne, at “[e]fter en udbredt talemåde er sproget tankens værktøj. [...] Man må ikke overse at sproget osse er tankens legetøj” (Bom 1955:89). Men nu er den sproglige legeplads ved at blive ændret til en kampplads, og den sproglige uskyld fortrængt af tabuisering og fordømmelse.

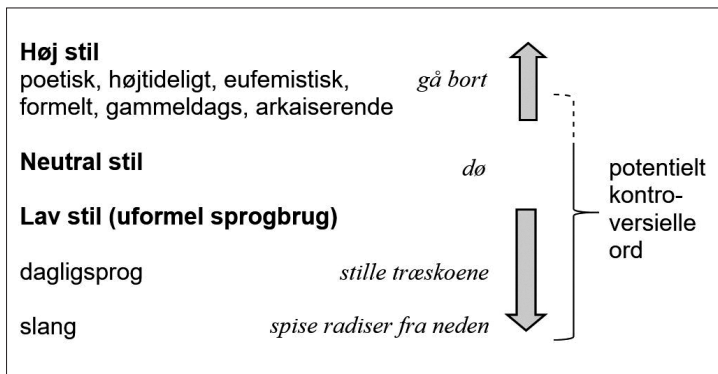
Som følge heraf findes potentielt kontroversielle ord inden for de fleste sproglige stillag (jf. figur 1 nedenfor), men i de følgende afsnit fokuseres der på et afgrænset område, nemlig ordbøgers optagelse og behandling af kontroversielle ord inden for uformelle sproglige stillag, dvs. slang og dagligsprog.

3. Kontroversielle ord

Ved kontroversielle ord forstår jeg i det følgende ord og udtryk, der kan være provokerende eller stødende. Grundlaget for denne udlægning af begrebet er definitionen af *kontroversiel* i *Den Danske Ordbog* (DDO): “som på afgørende punkter adskiller sig fra normen eller det almindeligt accepterede, og som derfor kan virke provokerende”.

Kontroversielle ord tilhører ikke kun de uformelle stillag, for også ord med oprindelig neutral stil kan – i bredere eller snæv-

rere kredse – blive kontroversielle (se figur 1), jf. de nævnte *neger*, *mand/kvinde*, *dreng/pige* og *han/hun*. Og omvendt kan slangord også være positive, altså ikke nedsættende.

Figur 1: Model for stillag og potentielt kontroversielle ord, eksemplificeret med synonymer for verbet *dø*.

4. Redaktionel behandling af kontroversielle ord

4.1. Danske slangordbøger

Slang har som et definerende træk, at den afviger fra neutral stil, hvad enten det drejer sig om positive eller potentielt provokerende ord. Hidtil har der ikke været stor debat om provokerende slangord, men dog nogen diskussion om ord som *bøsse* (der efterhånden blev overtaget af homoseksuelle og mistede sin negative klang, bortset fra som skældsord), *spasser* (‘spastiker’) og *perker* (‘indvandrer’). Kan man forestille sig, at der vil komme en shitstorm mod slangordbøger i stil med protesterne mod optagelsen af *grøn-lænderstiv* (‘stærkt beruset’) i DDO (se afsnit 4.3 nedenfor)?

Hvordan håndterer ordbogsforfattere det forhold, at de kolporterer ord, der kan være provokerende? I det følgende ser jeg

på de generelle danske slangordbøger fra perioden 1866 til 2012 og undersøger følgende spørgsmål:

- Udtrykker forfatterne i omteksterne moralske skruper ved at optage kontroversielle ord?
- Indeholder artiklerne vejledning i ordenes brug?
- Er nogen ord udeladt af moralske grunde?

4.1.1. V. Kristiansen: *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale* (Gadesproget 1 1866)

Orientalisten, professor Viggo Fausbøll (1821-1908) arbejdede bl.a. med folkløstiske aspekter af indiske palitekster og udgav danske vægters og molbohistorier (ifølge *Dansk Biografisk Leksikon*: Viggo Fausbøll). Under pseudonymet V. Kristiansen var han pioneren i dansk slangleksikografi, men i hvert fald fra 1887 var hans rigtige identitet kendt (avisen *Politiken* 12.12.1887). Første udgave af hans ordbog over gadesproget var ifølge sin "Fortale" paradoksalt nok ment som én stor advarsel mod at anvende det lavere sprog og dagligsprog (s. V), så ordbogen er som helhed udtryk for en eksplicit præskriptiv tilgang. En gennemgang af artikler i bogstav N viser ingen eksempler på angivelse af stilværdi.

Forfatteren har udeladt "skjældsord og alt hvad der hører ind under det liderliges område" (s. VI); med *liderlig* sigtes sandsynligvis til kønslige forhold. Ord, der har relation til kroppens affaldsprodukter, er medtaget, men både opslagsordet og forklaringen er sat med græske bogstaver, så de kun kan læses af de lærde (fx "ροευ ρυμπε", dvs. *røv* med forklaringen ' rumpe '). Det gælder ord som *en* (nemlig: "en fjert"), *fis*, *fjert* og *skid* (der alle betyder 'prut'), *fimse*, *fise*, *fjerte*, *lumre* (der alle betyder 'prutte'), *fiser* ('pruttende person'), *nisse* ("pænt udtryk for: pisse"), *gjøre* og *skide* ("forrette sin nødtørft"), *lort*, *pis* og *pisse* samt *mås* og *røv* ('bagdel') og *skidefuld* ("overstadig fuld").

4.1.2. V. Kristiansen: *Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale* (Gadesproget 2 1908)

Anden udgave af ordbogen over gadesproget har forladt den fordømmende holdning til “Gadesproget og saakaldt daglig Tale” (indledningen, upagineret) og advarer i indledningen ikke mod at bruge dette sprog. Jørgensen (2018:365) kæder den ændrede holdning sammen med, at redaktionen af 2. udgave hovedsagelig er “foretaget af andre end Fausbøll, der på det tidspunkt var syg”. En gennemgang af bogstav N viser, at nogle betydninger er betegnet som “foragteligt”, fx *Neger* i betydningen ‘journalist’ eller “forældet”, fx *Natfrøken* i betydningen ‘skøge’.

Ordbogen er udtryk for en implicit præsriptiv tilgang, idet de ord, som vi kan kalde “frække”, heller ikke kom med i denne 2. udgave (ifølge Jørgensen 2018:366). Det skete først “i slutningen af 1940’erne, hvor Kaj Bom tager skridtet fuldt ud og tager målløst fat på den store uhøviske del af slangsproget” (ibid.). I 2. udgave mangler fx *fitte* ‘kvinders kønsåbning’ og *knalde* ‘have samleje med en kvinde’.

Det kan være vanskeligt at bedømme, hvilken stilværdi ord og udtryk havde for over hundrede år siden. Man kan dog anføre, at Jørn Lund sammenfattende karakteriserer ordbogen således, at “[s]lang er ikke det, der dominerer ordudvalget, men det forekommer selvfølgelig” (Lund 2011:50), fx *Halleluja-pige*, *Penneslikker* og *Bogjøde*.

4.1.3. Kaj Bom: *Slangordbogen* [1957] (1964)

Kaj Bom arbejdede bl.a. som redaktør ved *Ordbog over det danske Sprog* (ODS). *Slangordbogens* forord indeholder ingen eksplicitte advarsler mod brug af slang. Bom advarer dog i et senere afsnit om, at slang kun falder naturligt “inden for visse emnekredse, og kun når man bevæger sig gennem disse på en noget forsoren [gemtlig] måde”, samt “at slangudtrykkene ofte har et ret vidt betydningsområde, altså er upræcise” (Bom 1964:30). I efterordet viser

Bom med eksempler, at slang kan have en mentalhygiejnisk funktion ved at give mulighed for at udtrykke en holdning, hvorefter han sammenfatter:

Med disse påstande og eksempler er det imidlertid ikke hensigten at vaske slang-negeren hvid. En gennemlæsning af den foreliggende bog vil utvivlsomt give de fleste en fornemmelse af at det dog (også) er en skrækkelig uartig bog. (ibid. s. 372).

Han advokerer for en accepterende holdning til “slang’ens spændvidde og psykologiske funktion” (ibid. s. 373).

Bom giver en fyldig behandling af de enkelte dele af kroppen og af dens afsondringer, og han skriver i indledningen til afsnittet “Seksuelle funktioner”:

[...] at der ikke findes udtryk i sproget for andet end det der faktisk forekommer i tilværelsen. Og strudsens position med hovedet begravet i busken er nu engang en dårlig arbejdsstilling for den der vil tegne et rids af et stykke livsvirkelighed (ibid. s. 65).

Bom ville være deskriptiv, men følte trang til at forsvare sin tilgang. Som helhed indtager han en deskriptiv holdning og udelader ikke ord af moralske grunde. Han gør dog selv opmærksom på, at han ikke har omtalt en række emnekredse, fx “[e]der og kraftudtryk af slang-skuffen (*Gud fader i skuret, skidefryse*, osv.)” (ibid. s. 371).

Ordbogens ordforråd var formentlig meget vovet (på tryk) for sin samtid. Ordbogen udkom på Politikens Forlag, og avisen *Politikens* anmelder Carl Johan Elmquist, “den kultiverede smagsdommer” (ifølge *Dansk Biografisk Leksikon: Carl Johan Elmquist*) og store kender af Frankrigs og Italiens kunst og kultur, bemærker, at tænderne har “mange og fantasifulde navne”.

Gaar vi ned under bæltstedet, bliver rigdommen helt foruroligende, men da jeg ikke tror mig i stand til at gribe lige saa fast om nælterne som Kaj Bom, skal jeg nøjes med at henvise den interesserede læser til afsnittene “Kvindelige kønsdele”, “Mandlige kønsdele” m. fl. (*Politiken* 10.10.1957).

4.1.4. Søren Anker-Møller m.fl.: *Politikens Slangordbog* (Politiken udg. 1-6, 1982-2001)

I 1. udgave (1982) indeholder ordbogens omtækster ingen eksplisitte advarsler mod brug af slang, men forfatterne er opmærksomme på, at slang kan være stærkt provokerende (fx *spasser* for ‘spastiker’) (s. 11), bagstræberisk, fordomsfuldt og nedgørende over for fx kvinder, fremmedarbejdere, udlændinge og seksuelle minoriteter (s. 17).

I artiklerne er der gennem stikprøver ikke fundet advarsler mod at bruge bestemte ord, men en betydning betegnes i nogle tilfælde som “nedsættende” (jeg har tjekket *kloakbeduin* (‘fremmedarbejder’), *mæfikke* (‘nedsættende om kvinde’), *neger* (1. ‘journalist’, 2. ‘person som skriver (el. oversætter) for en anden i dennes navn’ samt yderligere seks betydninger), *spasser* (1. ‘spastiker (el. på anden måde fysisk handicappet person)’, 2. ‘nedsættende om person’)).

For 2. udgave, 1986 til 6. udgave, 2001 gælder det samme som for 1. udgave, hvad angår omtækster (stort set uændrede) og de nævnte artikler. Et supplerende afsnit (5. udg., s. 15-20, 6. udg. s. 14-19) indeholder ingen direkte advarsler.

Sammenfattende kan tilgangen i *Politikens Slangordbog* karakteriseres som deskriptiv, og ordbogen viderefører Kaj Boms arbejde ifølge Peter Stray Jørgensen (2018:366), der har været medforfatter til alle seks udgaver.

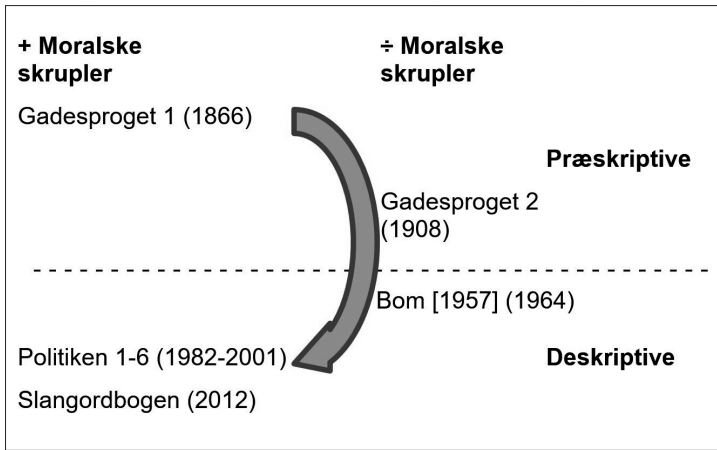
4.1.5. Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog* (Slangordbogen 2012)

Forfatteren fralægger sig ansvaret for holdninger, som kommer til udtryk i ordbogen: “Vi gør opmærksom på, at ordbogens indhold ikke må ses som udtryk for udgiverens eller forfatterens synspunkter eller holdninger” (citeret efter kolofonen). Ordbogsartiklerne indeholder ingen eksplicitte advarsler mod brug af de optagne ord og udtryk. Som ordbogens forfatter vil jeg tilføje, at det kan være svært at give en skudsikker brugsvejledning, da slangords effekt kan variere efter bl.a. de involverede personer, situationen og mediet (fx skriftligt/mundtligt); et eksempel er *bandit*, der kan bruges dels som en kærlig betegnelse for en person, dels som et skældsord.

Min holdning er, at en ordbog bør registrere de ord, folk bruger eller kender, og at det er sprogbrugernes ansvar at afgøre, hvilke ord de vil bruge. Jeg kan heller ikke forestille mig en realistisk brugssituation, hvor en bruger slår op i en slangordbog for at finde ud af, om et givet ord er nedsættende el.lign.; den type oplysninger vil man derimod forvente at finde i almene ordbøger, der dækker (et udsnit af) hele ordforrådet, særligt hvis de, som DDO, indtager en halvofficiel position og bruges som rettesnor for ords betydning og stilværdi.

4.1.6. Sammenfatning

Sammenfattende er de ældste danske slangordbøger fra 1800-tallet til begyndelsen af 1900-tallet præskriptive, med eller uden eksplicitte moralske skrupler over de medtagne ord (se figur 2). Derefter skete der en udvikling, således at de moderne slangordbøger fra 1950'erne til i dag er fælles om en deskriptiv tilgang til optagelse af ord. Bom er relativt ubekymret over de optagne ord, mens ordbøgerne fra 1980'erne og til i dag lægger afstand til dele af slangordforrådet uden dog at give brugerne vejledning i brug af ordene.

Figur 2: Modellen viser, at ordbøgerne har udviklet sig fra en præskriptiv til en deskriptiv tilgang. Når det gælder optagelse af kontroversielle ord, ændrede Fausbøll holdning fra 1. til 2. udgave, Bom var relativt ubekymret, mens ordbogsforfatterne siden 1980'erne har haft flere skrupler over for dele af slangordforrådet.

4.2. Slangordbøger for norsk, svensk og engelsk

Et blik på nutidige slangordbøger for norsk, svensk og engelsk viser, at de alle indtager en deskriptiv holdning. Desuden synes de – tilsyneladende uafhængigt af hinanden – at tilstræbe en holdningsmæssigt afbalanceret udformning af artiklerne, så vidt det lader sig gøre i ordbogens mikrostruktur, fx i definitioner og brugsvejledninger.

Den nyeste norske slangordbog er Trytis *Norsk slangordbok* (2008). Tryti skriver i en generel advarsel, at hun overvejede “å luke ut de mest uhumske ordene, bl.a. sjikanøse betegnelser på homofile menn, innvandrere og kvinner” (Tryti 2008:6). Efter nærmere overvejelse lod hun dem stå, men gør det klart, at hun registrerer ord, der benyttes, men ikke anbefaler dem. Visse betydninger betegnes som nedsættende personbetegnelser (fx *fjonball*, *mygg*).

Den nyeste svenske slangordbog er Kotsinas: *Norstedts svenska slangordbok* (1998). Kotsinas skriver, at “visst är slangen på många sätt ful”, “[m]ånga slangord finner vi [...] för ämnen som hör samman med sexuallivet, stöld, slagsmål, alkohol och berusning, och skällsorden er många” (Kotsinas 1998:ix). Men omteksterne indeholder ingen advarsler mod at anvende slang.

Hvad angår engelsk, beskriver Dalzell og Victor deres fremgangsmåde i *The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English* (2008) således:

No term is excluded on the grounds that it might be considered offensive as a racial, ethnic, religious, sexual or any kind of slur. This dictionary contains many entries and citations that will, and should, offend. To exclude a term or citation because it is offensive is to deny the fact that it is used: we are not prescriptivists and this is simply not our job. At the same time, we try to avoid definitions or editorial comment that might offend. (Dalzell & Victor 2008:x).

Ordbogen indeholder vejledende kommentarer til fx *nigger* og *motherfucking*:

nigger *noun* 1 a black person. When used by white speakers, highly offensive [...] 2 an Australian Aboriginal. Racially offensive (ibid. s. 457)

motherfucking *adjective* [...] In 1972, the US Supreme Court found the statements ‘mother fucking fascist pig cops’ and ‘god damned mother fucking police’ to be constitutionally protected speech (ibid. s. 441).

For den brugerdrevne *Urban Dictionary* opstillede ordbogens grundlægger, Aaron Peckham, ti regler for ordbogens indhold,

heriblandt: “Racial and sexual slurs are allowed, racist and sexist entries are not” (Davis 2011). Det ligger uden for nærværende artikels rammer at undersøge, om denne regel overholdes i praksis.

4.3. Forskelle og ligheder mellem en almen ordbog og en slangordbog

Artiklen *grønlænderstiv*, der ved sin optagelse i netudgaven af DDO i 2017 vakte en del furore, kan illustrere forskelle og ligheder i den redaktionelle behandling i en almen ordbog og en slangordbog.

The screenshot shows the entry for 'grønlænderstiv' in the Den Danske Ordbog. The word is classified as an adjective (adjektiv) with the inflectional pattern -t, -e. It is noted as originating from 1997 and being based on a stereotype that Greenlanders drink more alcohol than Danes. The entry is categorized as 'SLANG stærkt beruset af alkohol' and 'SPROGBRUG stærkt nedsættende'. Synonyms include 'svenskerstiv'. A list of related terms includes 'plørefuld', 'pissefuld', 'stangbacardi', 'stangstiv', 'stiv', and 'stiv af syre'. Two text boxes provide context: the first states the term is derogatory and linked to alcohol consumption in Greenland, and the second is a quote from a 2007 newspaper article. The source is cited as 'Rapportér et problem' from 'Den Danske Ordbog'.

Figur 3: Artiklen *grønlænderstiv* i DDO (marts 2020).

I DDO er der en eksplicit stilmarkør “stærkt nedsættende”. Derudover har redaktørerne forsynet artiklen med en etymologi og to citater, der tematiserer ordet *grønlænderstiv* og lægger afstand til det. Synonymet *svenskerstiv* er redigeret på lignende måde, men betegnes kun som “nedsættende”.

Figur 4: Artiklen **grønlænderstiv** i *Slangordbogen* (2012) (synonymsektionen afkortet).

I *Slangordbogen* (2012) er der ingen stilmarkør i artiklen **grønlænderstiv**, men i citatet lægges der afstand til to ord, der er relateret til grønlandere (*grønlænderstiv* og *kajakrocker*). Som beskrevet i Christiansen (2012:6) håndterer *Slangordbogen* dilemmaet mellem virkelighedsbeskrivelse og menneskelig anstændighed ved – så vidt muligt – at opløse negativitet med citater, der a) vender tingene på hovedet ved at se dem fra en overraskende synsvinkel eller b) udgør en metatekst, der diskuterer sprogbrug eller nævner synonymer.

I etymologien for *grønlænderstiv* anfører DDO, at “udtrykket bygger på den stereotype opfattelse at grønlandere generelt

drikker mere end danskere”. Det er dog relevant at spørge, om det generelt er hensigtsmæssigt at vurdere ords og udtryks sandhedsværdi. Som eksempler kan nævnes følgende: Når *mormorarme* if. DDO har betydningen ‘overarme med slap og løs hud’, kan man spørge, om det bør beskrives som en stereotyp opfattelse af mormødre over for farmødre. Man kan ligeledes spørge, om sammenligninger som *bande som en tyrk* og *dum som en dør* bør ledsages af kommentarer om, at de ikke skal tages helt bogstaveligt. For mig giver det mere mening at betragte disse ord og udtryk som billedlige snarere end bogstavelige.

Desuden kan man overveje, om bestræbelser på at finde positive citater med nedsættende ord kan resultere i en fordrejet fremstilling af den faktiske fremherskende sprogbrug. Eksempelvis måtte jeg gennemsnøge mange tekster for at finde et citat, hvor *kvindemenneske* ikke var anvendt nedsættende. Vil det da være adækvat at bringe et positivt citat med ordet, mens definitionen er (overvejende) negativ?

4.4. Eder i sprogbrug og i retskrivningsordbøger

Hvordan kan vi empirisk konstatere, om nogle ord er kontroversielle? Lad os se på eder (bandeord), som udgør et delområde af de uformelle stillag. Marianne Rathje bemærker, at det er meget vanskeligt at registrere en modtagers reaktion på fx bandeord, og hun fandt i sit dialogmateriale ingen eksplicite negative eller positive reaktioner på bandeord (Rathje 2011:89-90).

I visse sammenhænge er det dog muligt at registrere en holdning til eder. Således er det i det danske Folketing ikke tilladt at bande. Det følger af Folketingets forretningsorden § 29, stk. 2: “Finder formanden et medlems ytringer utilbørlige, kan den pågældende kaldes til orden.” (Folketinget 2018).

I tekstede udsendelser i DR, Danmarks Radio, medtages eder i nogle tilfælde (“Det ligner fandeme dadler, ikke?”), mens de i andre

tilfælde udelades fuldstændig (i replikken “De er nogle tykskallede sataner” udelodes “sataner”, begge fra udsendelsen “Bonderøven” 13.11.2019) eller gengives delvist med prikker (“Den synes jeg s., du skulle have taget med”, jf. dr.dk 7.11.2019, hvor “s.” står for *sgu*).

I avisen *Politiken*, der ellers ikke er sprogligt sart, kan man også møde prikker: “De første nætter tænkte jeg: ‘Gud f... i skuret’ og en hel masse andre ting, der ikke skal gengives på tryk” (13.11.2019).

Sammenfattende er holdningen til eder delt mellem accept og ikke-accept. Det kan derfor være interessant at se, hvornår nogle eder blev optaget i de officielle danske retskrivningsordbøger fra 1872 til i dag. De frekvente eder *sgu*, *fandeme* og *kraftedeme* var ikke med i *Retskrivningsordbog* [1955] (1977), men blev optaget i *Retskrivningsordbogen* (1986). I den seneste trykte udgave af *Retskrivningsordbogen* (2012) var *sateme* endnu ikke med, men er siden optaget i netudgaven. Af de fire eder er kun *sgu* solidt belagt fra ældre tid i ODS. *Nudansk ordbog* 1. udg., 1953 havde *fandeme* og *sgu* som opslagsord.

Retskrivningsordbogens inventar af eder blev altså forøget i 1986, men det er stadig ret begrænset, selv om mange eder er frekvente, og selv om nogle kan give anledning til tvivl om stavning, eksempelvis eder af typen *den onde lyne mig/denondelynemig/denondelyneme/denondelynme*.

5. Konklusion og perspektiver

Artiklen har behandlet ordbogsforfatteres tilgang til inklusion og eksklusion af kontroversielle ord, primært i slangordbøger. De første danske slangordbøgers præskriptive tilgang til kontroversielle ord ændrede sig fra 1950’erne til en deskriptiv tilgang. Samtidig giver ordbogsforfatterne fra starten af 1980’erne og indtil i dag dog udtryk for forbehold over for dele af slangordforrådet, der kan opfattes som problematiske.

I nutidige slangordbøger for norsk, svensk og engelsk er der fundet en deskriptiv tilgang til ordforrådet, samtidig med at ordbogsforfatterne tilstræber en holdningsmæssigt afbalanceret udformning af artiklerne. Lignende bestræbelser ses i DDO, men der er peget på mulige uheldige konsekvenser for behandlingen af kontroversielle ord.

Set i et bredere perspektiv bidrager slangordbøger til at dække områder af sproget, som ikke dækkes af almene ordbøger. Slangordbøgerne bidrager dermed til sprogbrugernes adgang til sproglig information i dag og i fremtiden.

De økonomiske vilkår for redigering og udgivelse af slangordbøger og andre specialordbøger er imidlertid generelt dårlige. Ordbogsmarkedet er indsnævret kraftigt i takt med internettets udbredelse, og tidligere tiders forlagslandskab med flere private ordbogsforlag, der konkurrerede på pris og kvalitet, er afløst af en situation med ganske få, store kommercielle firmaer og private aktører, og udgivelsesaktiviteten er svundet ind.

Som en urimelig konsekvens heraf er redigeringen og udgivelsen af de mindre rentable ordbøger i høj grad overladt til privat initiativ uden fast økonomisk støtte. Det beror derfor på tilfældigheder, om ordbogsarbejdet udføres og resultaterne publiceres. Konsekvensen er, at sprogbrugerne samlet set får adgang til en indskrænket mængde sproglig information i redigeret leksikalsk form.

Litteratur

Ordbøger

Bom, Kaj [1957] (1964): *Slangordbogen*. 3. oplag, København: Politikens Forlag.

- Dalzell, Tom & Terry Victor (2008): *The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English*. New York, NY: Routledge.
- DDO (2003-05) = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ddo>> (marts 2020).
- Gadesproget 1 (1866) = V. Kristiansen: *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. København: H. Hagerups Forlag.
- Gadesproget 2 (1908) = V. Kristiansen: *Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. Anden meget forøgede Udgave. København: H. Hagerups Forlag.
- Kotsinas, Ulla-Britt (1998): *Norstedts svenska slangordbok*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Nudansk ordbog* (1953). Lis Jacobsen (red.). Bind 1-2. 1. udg. København: Politikens Forlag.
- ODS (1918-56) = *Ordbog over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ods>> (marts 2020).
- Politiken udg. 1-6 (1982-2001) = Søren Anker-Møller m.fl.: *Politikens Slangordbog*. 1.-6. udg. København: Politikens Forlag.
- Retskrivningsordbog* [1955] (1977). Udgivet af Dansk Sprognævn. 15. oplag. København: Gyldendal.
- Retskrivningsordbogen* (1986). Dansk Sprognævn. København: Gyldendal.
- Retskrivningsordbogen* (2012). Dansk Sprognævn. 4. udg. København: Alinea A/S. <<https://dsn.dk/ro>> (marts 2020).
- Slangordbogen* (2012) = Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog*. Software: LET Software ApS. App. Version 2.0 (2014).
- Tryti, Tone (2008): *Norsk slangordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget. *Urban Dictionary*. <<https://www.urbandictionary.com>> (marts 2020).

Anden litteratur

- Bom, Kaj (1955): *Dansk i dag*. København: Wangels Forlag.
- Christiansen, Torben (2012): Etik i ordbogspraksis. I: *Sprog & samfund* 1, 6-8.
- Dansk Biografisk Leksikon*: “Carl Johan Elmquist” og “Viggo Fausbøll”. I: *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., Gyldendal 1979-84. <<https://biografiskeleksikon.lex.dk/>> (marts 2020).
- Davis, Johnny (2011): In praise of urban dictionaries. <<https://www.theguardian.com/books/2011/apr/21/in-praise-urban-dictionaries>> (marts 2020).
- Folketinget (2018): Forretningsorden for Folketinget. Med ændringer vedtaget den 20. december 2018. <<https://www.ft.dk/da/dokumenter/bestil-publikationer/publikationer/forretningsorden/forretningsorden-for-folketinget>> (august 2020).
- Frost, Pernille (1997): Politisk korrekthed i sproget – en moderat nyhed. I: *Mål & Mæle* 4, 11-17.
- Jørgensen, Peter Stray (2018): Slang. I: Ebba Hjorth (red.): *Dansk sproghistorie* bind 2. Århus/København: Aarhus Universitetsforlag, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 351-366.
- Lund, Jørn (2011): *Dansk i nullerne. 50 sproglige diagnoser*. København: Gads Forlag.
- Politiken*, dansk avis.
- Rathje, Marianne (2010): Spalteplads til bandeord. I: *Nyt fra Sprog-nævnet* 3, 5-13. <<https://dsn.dk/nyt/nyt-fra-sprognaevnet/numre/argang-2010-2014/september-2010-pdf>> (august 2020).
- Rathje, Marianne (2011): *Fuck, fandme og for pokker*. Danske bandeord i tre generationers talesprog. I: *Språk och stil* 21, 81-109.

Torben Christiansen
 redaktør, cand.mag.
 Børghlumvej 12
 DK-2720 Vanløse
 tc@post.tele.dk